

Ma ASSUMPCIÓ ZAPATA

La baronia desbosch del maresme. Una jurisdicció feudal en l'edat moderna (I)

L'objecte d'estudi

L'estudi titulat *La Baronia Desbosch del Maresme. Una jurisdicció feudal en l'edat moderna*, correspon a la meua tesi doctoral llegida el febrer de 2003 al Departament d'Història Moderna i Tècniques Historiogràfiques de la UNED. Aquesta investigació parteix de la consciència del dèficit d'estudis de jurisdiccions feudals a nivell local, sobretot pel que fa a l'edat moderna; mentre que, per altra banda, comptàvem amb un important bloc documental referent a la baronia Desbosch, dipositat a l'Arxiu Històric Municipal d'Argentona.

Els aspectes a estudiar i les característiques de la documentació exigien acotar una franja temporal àmplia, i tractar temes que serien més aviat disciplines de la Història Econòmica i de la Història del Dret. Però, l'expectativa s'ho valia. L'objectiu principal de la investigació era l'anàlisi d'una baronia senyorial i la seva evolució durant l'edat moderna; alhora es volia demostrar com aquestes jurisdiccions feudals s'imbricaven dins el desenvolupament econòmic i social, fins al llindar de l'edat contemporània.

En definitiva i a grans trets, es tractava de respondre les següents preguntes:

- 1) Les jurisdiccions feudals mantingueren l'estructura de feudalitat en el territori? Durant quant de temps?
- 2) Com s'integraven les rendes feudals en el nou sistema econòmic?
- 3) Com influïren aquestes estructures en l'economia i l'evolució social de la baronia?
- 4) Quins elements actuaven en contra d'aquestes estructures i, per tant, en provocaren la fi?
- 5) Quines característiques mostra el territori en el moment final de la baronia?

Els fons documentals i continguts de l'estudi

El principal fons estudiat és el que es troba dipositat a l'Arxiu Històric Municipal d'Argentona¹ com a conseqüència d'una compra feta als anys 50. Es tracta d'un gran bloc documental que conté: llevadors de censos del segle XV al XIX; llevadors de beneficis eclesiàstics del segle XV fins a la meitat del XVIII; 6 capbreus del segle XVI fins a finals del XVII; dos cadastres de meitats dels segle XVIII, i còpies de llibres de batlles reials i senyorials del segle XIII al XVIII. També hi trobem àmplies relacions d'alous, establiments, confessions de pagesos, contractes d'arrendament i de rabassa morta, censals i delmes; així com documentació sobre lluismes, reclamacions i processos executius per

deutes de censos; i, fins i tot, relacions d'actes de penyorament que arriben fins a finals del segle XVIII. Conté, encara, nombroses còpies de plets i sentències reials, i diversos llibres de comptabilitat dels segles XVII, XVIII i XIX; i un bloc de plànols del segle XVIII.

Abans d'iniciar la investigació, ens ha calgut una catalogació d'aquest fons documental, que es trobava agrupat per segles. El catàleg fruit d'aquest treball és actualment

Can Cabanyes d'Argentona.
Fotografia de Jordi Guerrero

1. A més de la documentació d'aquest arxiu, he consultat altres fons per complementar la informació, com el fons de Notarials de la Corona d'Aragó, l'Arxiu parroquial de Vilassar de Dalt, l'Arxiu parroquial d'Argentona; i diversos lligalls de finals del XVII fins a finals del XIX del Fons Moja de la Biblioteca de Catalunya.

2. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. 4 vol. Barcelona: Ed. 62. 1964.
3. GARCÍA CÁRCCEL, R. *Historia de Cataluña. ss. XVI-XVII*. Vol. 1 i 2. Barcelona: Ariel, 1985.
- MARTÍNEZ SHAW, C. *Espanya en el siglo XVIII*. Barcelona: Crítica, 1985.
4. ELLIOTT, J. H. *La España imperial. 1469-1716*. Barcelona: Vicens Vives, 1983.
- SALES, N. *Senyors, bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII*. Barcelona: Empúries, 1984.
- SERRA, E. *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*. Barcelona: Crítica, 1988.
5. DURAN, M. "Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI". A: *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*. Barcelona: Crítica, 1986. p. 186-213.
- SEGURA, A. "L'arrendament de drets senyorials, la conflictivitat social entorn de les institucions senyorials i la propietat de la terra a Catalunya". A: *Orígens del món català contemporani*. Barcelona: Fundació Caixa de Pensions, 1987. p. 13-55.
6. COTS i CASTANÉ, A. *Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya: 1751-1837*. (Microfitxa) Barcelona: Universitat de Barcelona, 1989.
7. OLIVARES, J. *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustries. Conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència*. Lleida: Pagès, 2000.
8. CONGOST, R. *Els darrers senyors de Cervià de Ter*. Girona: DDG Edicions, 2000.

a l'Arxiu Municipal i servirà per a consulta dels seus usuaris.

L'estudi parteix de l'origen dels drets senyorials de la baronia i s'allarga fins a l'època contemporània. Temporalment, s'ha situat l'inici al segle XV, quan, la cessió reial de les jurisdiccions a un cavaller pel pagament de serveis de guerra i les conseqüències de la Sentència arbitral de Guadalupe, fan evident la refeudalització a aquesta baronia del Maresme. Encara que s'enllaça amb l'any 1352, moment en què un ciutadà de Barcelona compra les jurisdiccions de la baronia. L'acotació temporal es prolonga fins al final de l'edat moderna, a les portes de la contemporània, ja que la baronia, encara que unida a altres rendes de la família, es mantenia amb la mateixa unitat territorial i la mateixa estructura de drets i rendes. Pel que fa a l'espai, comprèn els antics termes que estigueren sota el domini dels castells de Vilassar i de Burriac; correspondria actualment als actuals termes municipals d'Argentona, Vilassar de Dalt, Vilassar de Mar, Cabrera, i part de Premià i Òrrius.

En primer lloc s'analitzen els condicionants geogràfics i físics que, sens dubte, havien d'influir en el procés. A continuació, es presenta la història de la baronia des del punt de vista de les famílies que en foren titulars en els diferents moments històrics. I, següentment, analitzem els aspectes econòmics: des de l'estructura de la propietat de la terra, a la cessió d'ús d'aquestes terres, la producció agrícola i les unitats d'explotació ubicades als masos. El nucli principal del treball el componen la descripció dels drets i rendes en les seves tres vessants: els drets jurisdiccionals, els territorials i els de vassallatge. Els primers són els que donen dret a l'exercici de la justí-

cia i el nomenament d'oficials. Els segons corresponen a la possessió del domini directe del territori. I els tercers fan que els vassalls estiguin obligats a serveis i pagaments al senyor. Es completa la visió real d'aquestes rendes amb l'anàlisi de la comptabilitat de la baronia i la seva evolució fins al segle XIX.

Si partim de l'anàlisi actual de l'estat de la qüestió que emmarca la investigació, hem de tenir presents, en primer lloc, les aportacions que feu Pierre Vilar a la dècada dels 60,² més altres que es feren posteriorment,³ i que foren complementades amb estudis sobre diversos aspectes polítics, institucionals, i de revolta social.⁴ No podem obviar l'important impuls que recentment ha experimentat la branca de la Història Econòmica gràcies als nombrosos treballs sobre demografia, Història agrària, i classes socials. Molts d'ells s'han ocupat de l'evolució de la renda senyorial al final de l'edat moderna; i de com es feia el pas de l'economia feudal a la capitalista.⁵

Pel que fa a les jurisdiccions feudals, respecte al concepte i l'anàlisi jurídica, comptem amb els imprescindibles treballs de Lalinde Abadia, Font i Rius, i Pons Guri. Però, des del punt de vista de la continuïtat de les jurisdiccions feudals durant l'edat moderna i les seves repercussions econòmiques, socials i jurídiques, existeixen (com ha estat reconegut per diferents autors) pocs estudis a nivell local. Produint-se el fenomen de la generalització per a tot el territori, de les característiques que presenten les zones ja estudiades i, en molts casos, de la capital, Barcelona.

Les baronies a l'edat moderna a Catalunya durant la dècada dels 80 han estat objecte d'algunes tesis doctorals com les de Núria Sales, Eva Serra, Gaspar Feliu i Rosa

Congost. A la resta d'Espanya són de destacar les investigacions d'Isabel Morant sobre el ducat de Gandia, les d'Atienza Henández del ducat d'Osuna, i les de Sánchez Coronado del ducat de Fèria, entre d'altres. Tornant a Catalunya, Albert Cots⁶ a partir dels documents de la Reial Audiència, aporta la ubicació geogràfica i una estadística sobre els diferents conflictes que provoquen els drets dominicals. Jordi Olivares, amb el seu llibre *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustries. Conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència*,⁷ presenta l'estructura d'aquests senyorius amb l'intent de reunir i generalitzar tots els estudiats. Finalment, voldria destacar la revisió que fa Rosa Congost, que també ha investigat sobre *"Els darrers senyors de Cervià de Ter"*,⁸ demostrant com en els últims anys del trienni liberal en aquesta baronia de Cervià de Ter es van recuperar els censos.

Rosa Congost es planteja, des de la Universitat de Girona, la necessitat de la revisió del concepte de propietat com un conjunt de drets d'ús, per fugir de la dicotomia entre la propietat feudal i la capitalista. Ens recorda que encara que per a l'edat moderna canviem el terme feudal pel de senyorial, només és qüestió de paraules, perquè és la mateixa estructura feudal la que es manté, amb els mateixos drets. Refusa la idea, difosa pel pensament liberal en el seu moment, que el pas de la propietat dividida a la propietat plena suposés un factor de desenvolupament econòmic i de creixement d'una determinada classe social. Així, Catalunya va ser una de les zones europees on l'agricultura es va desenvolupar més, durant el segle XVIII; però, també, va ser la regió espanyola on més ardentment fou defensada la divisió de dominis en

el procés legislatiu del segle XIX.

Paral·lelament, hem de destacar que el Maresme compta, sobretot per a l'edat mitjana, amb interessants estudis. Pel que fa a la zona de la baronia Desbosch, en primer lloc tenim present els de Carreras Candi de principis de segle XX,⁹ el de M. Richou¹⁰ per Argentona, l'estudi de M. Josep Castillo dels capbreus dels segles XIV, XVI i XVII;¹¹ i, finalment, la tesi doctoral de Coral Cuadrada titulada *El Maresme Medieval*.¹²

Propietat de la terra i la refeudalització

El primer bloc del treball es refereix a la terra, la seva propietat, la cessió de l'ús, i els productes agraris. La propietat de la terra durant l'edat moderna a la baronia Desbosch evolucionà en tres sentits: concentració, pas de mans d'una classe social a una altra, i influència del capital urbà. Els tres canvis estan relacionats entre si, essent uns conseqüència dels altres. Aquesta evolució la veiem comparant els diferents llevadors del benefici de Sant Vicenç, redactats entre el segle XV i el XVIII. En el del segle XVIII observem que, si per una banda la propietat es fragmenta, el capital urbà intervé en el mercat de la terra amb grans propietats. El fenomen de concentració també es fa evident en el Cadastre d'Argentona de mitjan del segle XVIII. Pel que fa a la classe social dels propietaris de la terra, a la baronia Desbosch durant l'edat moderna, la terra passa dels pagesos als menestrals. Aquest fenomen també queda reflectit en els llevadors de Vila i Teixidor, redactats a mitjan del segle XVIII i en el Capbreu de les terres d'Argentona redactat a finals del mateix segle. Però, en aquest capbreu observem com s'incrementa el pas del domini útil de la

terra a mans de les classes altes. En el Capbreu de 1711 de les terres que es troben al límit amb la ciutat de Mataró, la majoria han passat de mans de pagesos d'Argentona a mans de burgesos de Mataró. Fins al punt que, tal com es va exposar a la XVIII Sessió d'Estudis Mataronins,¹³ el fet que el domini útil d'aquestes terres estigués en mans de la burgesia matoronina, va influir en la permuta que es realitzà a mitjan del segle XIX entre Argentona i Mataró, en la qual Argentona perdia la part del municipi corresponent a aquestes terres.

Durant l'edat moderna és evident el fenomen de refeudalització. La cessió de l'ús de la terra es fa mitjançant el contracte emfitèutic amb les característiques de contracte perpetu i cens anual, normalment en parts de collita. Els propietaris dels grans masos de la baronia paguen el cens al senyor que en té el domini directe. Però, estableixen terres seves a altres pagesos, i cobrant importants rendes i quantitats d'entrada. També cal tenir present en aquesta zona, com a sistema de cessió d'ús de la terra, el contracte de rabassa morta que trobem des del segle XV. A la baronia Desbosch ens consten dos exemples de diferent utilització d'aquest contracte: els establiments entre particulars de terres, i els establiments fets directament pel senyor a diferents pagesos en el bosc Domènec per a què hi plantin vinya.

Les masies i els conreus

Les unitats d'explotació de la terra i de pervivència del domini útil eren les masies. Una anàlisi quantitativa de les servituds que deuen les terres, ens diu quins eren els masos amb més terres i, per tant, la seva influència en el territori. En general, s'observa una

insistent política familiar d'unió i conservació de masos, basada en el sistema hereditari català. Durant tota l'edat moderna s'observa el manteniment de la masia en mans del mateix propietari. Per fer aquest seguiment s'ha iniciat l'anàlisi amb el nom dels pagesos que consten a la confessió amb motiu de la compra de Pere Desbosch, a continuació els capbreus del segle XIV i dels segles XVI-XVII, i els cognoms dels propietaris dels masos en el llevador de Frederic Desbosch. Finalment, es constata com la majoria de masies han mantingut el nom fins als llevadors del segle XIX. Els inventaris *post mortem* o els redactats dins dels processos executius de diferents masies ens orienten cap a les seves activitats econòmiques i el seu nivell de riquesa i, en alguns casos, ens informen del luxe i l'ostentació dels seus propietaris.

9. CARRERAS CANDI, F.

- *Argentona històrica*. Barcelona: La Renaixença, 1891.

- *Lo castell de Burriach o de Sant Vicents*. Mataró: Abadal, 1908.

10. RICHOU, M. Aproximació a la Història d'Argentona. (segles XIII-XV). Argentona: Ajuntament d'Argentona, 1987.

11. CASTILLO, M. J. *Argentona i Vilassar, a cavall de dues èpoques*. Argentona: L'Aixernador, 1990.

12. CUADRADA, C. *El Maresme medieval. Hàbitat, economia i societat. Segles X-XIV*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1988.

13. "El veïnat de la Torre i el Pla d'en Boet a finals del segle XVIII. Situació abans de la permuta entre Mataró i Argentona". XVIII Sessió d'Estudis Mataronins. Mataró: Museu Arxíu de Santa Maria; Patronat de Cultura, 2002. p. 121-127.

Torre de Can Maïans, abans Can Aroles, que es construí en contra de la voluntat dels Desbosch. Fotografia de Jordi Guerrero

Pel que fa als conreus, la producció agrària de les terres de la baronia durant el segle XVI es centrava en el forment, l'espelta, l'ordi i la civada. Durant el segle XVII, el forment experimentà un descens a favor dels altres cereals. El segle XVIII presenta una embranzida de la vinya, mantenint-se el conreu de blat mestall i la civada, i apareixen nous conreus com les faves, els cigrons, el cànem i el lli. També constatem l'increment

de parcel·les dedicades a l'horta i destaquem la presència de l'olivera.

El règim senyorial es recolzava principalment sobre tres elements: la senyoria jurisdiccional o jurisdicció de castell termenat; el domini directe o senyoria de terres i

aigües i les rendes eclesiàstiques. Un altre fet que comportava la jurisdicció senyorial era la fragmentació en feus o jurisdiccions compartides com feus, quadres i alous. Els aloers eren senyors amb terres pròpies i lliures. Sovint, el domini de l'aloer anava vinculat a alguna domus o torre forta. La quadra en canvi tenia jurisdicció territorial. En els termes dels castells de Vilassar i Sant Vicenç actuaren diferents jurisdiccions que podríem anomenar menors: el feu de Vilassar, el feu d'Argentona, la casa de Cabrera, la quadra del Cros, i els alous de Premià.

La venda i revenda de les jurisdiccions

Un fenomen a destacar durant l'edat moderna és la venda i revenda de jurisdiccions entre els senyors i la monarquia. Aquest fet

serà la causa de nombrosos plets; i de les aspiracions i reivindicacions tant dels síndics com dels nobles. A finals del segle XIV i començaments del XV, Martí l'Humà havia iniciat una política de reincorporació del patrimoni alienat a la Corona, però en necessitar suport parlamentari i militar de la noblesa per a l'expedició a Sardenya, hagué de suspendre les redempcions a tot Catalunya, i en va vendre de noves. El segle següent, el rei Alfons amb la Sentència Interlocutòria promovia l'anomenada política filoremença que culminà el 1486 amb la Sentència Arbitral. Les causes d'aquest continuat canvi de mans de la jurisdicció podem resumir-les en: indefinició de les jurisdiccions, pretensions dels síndics dels municipis, necessitats econòmiques del monarca, pagaments de serveis de guerra a la noblesa per part de la Corona, poder de la noblesa i augment de la conflictivitat social

A la baronia Desbosch aquest fenomen de venda i revenda de les jurisdiccions l'afectà de ple. Des del principi, els Desbosch reivindiquen la plena jurisdicció.¹⁴ Els Sant Vicenç anteriorment a la compra de Pere Desbosch ja torturaven, detenien i perdonaven delictes. El 1360, els Desbosch reben la ratificació de la jurisdicció criminal plena del territori i el permís d'aixecar castells. Aquesta possessió origina col·laboracions mútues amb el veguer, però també evidentment interferències i conflictes amb aquest oficial.

A final de l'edat mitjana, la titularitat de la jurisdicció senyorial es demostrava per la facultat de nomenar batlles senyorials, en contra dels batlles reials locals. Però, sabem que sorgien sovint conflictes de competències entre

aquests dos batlles, a causa de les successives vendes i revendes de jurisdicció per part de la Corona. El que també s'ha demostrat en aquesta baronia és l'actuació conjunta dels dos oficials. Efectivament, durant el segle XVI hem vist com actuaven conjuntament els batlles reials i senyorials. Concretament, l'actuació conjunta es produeix quan el senyor per procedir contra els seus deutors, reclama l'assistència dels batlles reials. A partir del segle XVII, el senyor no nomena batlle, sinó que té procuradors, càrrec ocupat normalment per un prevere; i per procedir contra els seus deutors segueix requerint al batlle reial. Les actuacions de la jurisdicció senyorial contra els deutors dels censos no solament es troben recolzades per les actuacions dels batlles, sinó també per provisions i sentències reials.

Efectivament, durant tota l'edat moderna aquesta baronia reclama i exerceix la jurisdicció de castell termenat que atorga el dret a nomenar un oficial o batlle, i els drets feudals com són: *recolleta* que consisteix en l'obligació de recol·lectar per al senyor, *maridatges* o la contribució amb diners quan es casaven els fills del senyor i l'obligació de fer jornals quan es feien obres al castell. La jurisdicció de castell termenat també donava dret a la possessió de destrets. Aquests destrets suposen, a més d'una important percepció de rendes, el monopoli sobre el territori. Els monopolis seran la font de conflictes més important entre els comuns de les universitats i els senyors dels termes. Conflictes atiat per la legalitat vigent, ja que el dret de monopolis és confirmat reiteradament a uns i altres en diferents privilegis reials.

La jurisdicció de castell termenat

també donava dret a la possessió

de destrets. Aquests destrets

suposen, a més d'una important

percepció de rendes, el monopoli

sobre el territori.

14. La jurisdicció es dividia en l'omnìmoda o mer imperi i la baixa o mixt imperi. La baixa concernia només a causes civils, governatives i criminals que comportaven penes lleus.